

В статье рассмотрены исторические примеры, на которые ссылается официальная российская пропаганда и доктрина международного права «в оправдание» аннексии Крыма и агрессии против Украины. Сделан вывод о несоответствии исторических параллелей и аргументов настоящему характеру исторических событий и международно-правовым квалификаций, используемых РФ для «оправдания» аннексии.

The article deals with historical examples referenced by official Russian propaganda and international law doctrine for «justification» of the annexation of the Crimea and aggression against Ukraine. It is defined clear discrepancy of historical examples and arguments used by RF for «justification» of the Crimea's annexation to actual historical events and correct international legal qualifications.

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2015

УДК 341.01

Письменна В. О., НУ «ОЮА»

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЛІДАРИСТСЬКОГО ТА СТРУКТУРНО- ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДІВ

У статті порівняні основні ідеї солідаристів міжнародного права як перших представників соціологічного підходу до природи міжнародного права та основні положення сучасної «соціології міжнародного права» на прикладі структурного функціоналізму.

Постановка проблеми. Застосування соціологічного підходу для аналізу міжнародного права набуло особливої популярності в кінці ХХ – на початку ХХІ століть і, не в останню чергу, через його зростаючий вплив на життя фізичних та юридичних осіб. Наявність особливих міжнародних судових інстанцій, де фізичні та юридичні особи наділені процесуальною правосуб'єктністю на рівні з державою, а також додаткових можливостей* для залучення осіб приватного права до міждержавних спорів зумовило зростання впливу недержавних акторів міжнародного права**. Національні суди, обґрунтовуючи юрисдикцію над спорами***, які можна було б вирішувати у міжнародних судових органах, усе частіше посилаються на формулу «в інтересах міжнародної спільноти» та прямо застосовують міжнародне право. Наведені факти свідчать про своєрідну «експансію»

міжнародним правом національної правової системи, що, у свою чергу, стимулює інтерес до соціологічних досліджень міжнародного права. Адже оскільки право та суспільство обумовлюють одне одного, то саме соціологічні дослідження міжнародного права можуть проілюструвати соціальну складову міжнародного права [6, с. 81].

Однак, як зауважив дослідник соціології права В. Глазирін, за відсутності бажання соціологів вивчати методологію права, а юристів – методологію соціології, «масштабні дослідження в рамках соціології права часто приречені на невтішні результати» [7, с. 112]. Дійсно, попри наявність ранніх соціологічних досліджень міжнародного права, сучасні соціологи міжнародного права за поодинокими винятками (Марті Коскенніємі, Олександр Мережка) ігнорують здобутки попередників, незважаючи на цінність таких для розуміння сучасного міжнародного права****.

Таким чином, необхідність порівняння основних положень структурно-функціонального та солідаристського підходів до природи міжнародного права зумовлена загальною тенденцією підвищення інтересу до соціологічних досліджень міжнародного права та відсутністю комплексних досліджень соціології міжнародного права.

Аналіз дослідження даної проблеми. Дослідженням застосування солідаристського та структурно-функціонального підходів займався ряд учених. Особливої уваги заслуговують роботи Р. ван Алебеека, Е. Бенвеністі, М. Вітуччі (англ.: M. Vitucci), П. Гаета (англ.: P. Gaeta), Г. Гінса, Л. Дюгі (фр.: L. Duguit), А. Джанакіпоулоса (англ.: A. Tzanakopoulos) К. Кавагучі (англ.: K. Kawaguchi), А. Кассезе (англ.: A. Cassese), І. Канора (англ.: I. Canor), М. Коскенніємі (англ.: M. Koskenniemi), О. Мережка, А. Нолькаемпера (англ.: A. Nollkaemper), А. Робертса (англ.: A. Roberts), Ж. Селя (фр.: G. Scelle), Н. Політіса (фр.: N. Politis), Г. Тьєррі (англ.: H. Thierry), М. Хірша (англ.: M. Hirsh), Л. ле Фура (фр.: L. le Fur), Ю. Чайковського, Ю. Шані (англ.: Y. Shany) та ін.

Метою даної статті є дослідження основних положень міжнародного права у світлі двох найбільш авторитетних соціологічних підходів до міжнародного права – структурного функціоналізму та солідаризму.

Виклад основного матеріалу. Соціологія міжнародного права XXI століття характеризується плюралізмом підходів та теоретичних концепцій [8, с. 21] та, у ряді випадків, одночасним замовчуванням ідей першодослідників у даній галузі. За словами Олександра Мережка, основними сучасними соціологічними підходами до міжнародного права є функціоналізм, теорії конфлікту, інтеракційні

теорії та утилітарні теорії [9, с. 26]. Ізраїльський дослідник Моше Хірш до соціологічних підходів до природи міжнародного права відносить структурний функціоналізм (він же – теорія систем, функціоналізм), символічний інтеракціонізм (інша назва – інтеракційні теорії), теорії конфлікту та феміністичний підхід [10, с. 892-893]. Японський професор міжнародного права Казуко Кавагучі розуміє під соціологією міжнародного права інтегративний підхід, який вміщує антропологію, соціологію та філософію міжнародного права і використовує математичні методи для аналізу теорії систем (крім структурного функціоналізму, вчений не розглядає інших підходів) [11, с. 1-2]. Як бачимо, єдиним соціологічним підходом, який безапеляційно визнається фундаментальним, є структурно-функціональний підхід до міжнародного права (він же – функціоналізм, теорія систем. Далі у тексті статті ці слова використовуватимуться як синоніми).

На відміну від сучасних досліджень, для соціологічних досліджень міжнародного права ХХ століття плюралізм підходів не був характерним. Соціологією міжнародного права займалися Макс Губер (швейц.: Max Huber), Барт Ландхеер (англ.: Bartholomeus Landheer), Джуліус Стоун (англ.: Julius Stone), а також солідаристи французької школи міжнародного права Леон Дюгі (1859-1928), Жорж Ссель (1878-1961), Ніколас Політіс (1872 – 1942) та Луї ле Фур (1870 – 1943). Зауважимо, що поняття «солідарність» має кілька вимірів, у тому числі і соціологічний, що уможливило його порівняння зі структурно-функціональним підходом. Однак, не всі представники солідаристського підходу розглядали свої праці як соціологічні. Так, російський учений Григорій Гінс (1887 – 1971) протиставляв солідаризм індивідуалізму та комунізму. Витоки солідаризму Г. Гінс помітив у працях Марка Аврелія, апостола Павла, Мененія Агриппи, розглядаючи такий перш за все не як соціологічну, а як політичну теорію. Саме в цьому сенсі окремий розділ своєї роботи «Від реалізму до солідаризму: на шляху до держави майбутнього» Г. Гінс присвятив міжнародному праву [13, с. 119 – 135]. Австралієць, представник англійської школи міжнародного права Хедлі Булл (англ.: Hedley Bull, 1932 – 1985) виходив із того, що існують особливі закони поведінки для держав (у тому числі і солідарність), які у своїй сукупності – суспільство особливого порядку [14, с. 175]. У даній роботі для аналізу солідаристського підходу як соціологічного розглядатимуться погляди французьких солідаристів-соціологів.

Структурний функціоналізм та солідаристський підхід до природи міжнародного права є історично пов'язаними. Ідеї солідарності набули особливої популярності в ХІХ-ХХ ст. завдяки блискучій роботі соціолога Еміля Дюркгейма «Про розподіл соціальної праці», в якій

описано механічну та органічну солідарності. Е. Дюркгейм був ідейним натхненником і солідаристів, і функціоналістів. Більше того, через значний проміжок часу дюркгеймівські погляди були розвинені його послідовниками (Г. Алмонд, К. Дейвіс, Б. Малиновський, Р. Мертон, Т. Мур, Т. Парсонс, Б. Пуелл), перш ніж їм належало бути використаними функціоналістами М. Хіршем та К. Кавагучі для аналізу міжнародного права. Інакше кажучи, вони були інтерпретовані та адаптовані до вимог часу.

Структурний функціоналізм як підхід у соціології трактує суспільство як структуровану соціальну систему, елементи якої виконують відведені їм функції задля досягнення еквілібріуму. Для функціоналізму населення держави є взаємопов'язаний набір функціональних одиниць (індивідууми та їх спільноти), діяльність яких підтримує систему. Суспільні відносини суттєво впливають на життя людей. Потреби, цінності та свідомість індивіда насаджуються суспільством ще з незрілого віку як своєрідний набір шаблонів. Для структурного функціоналізму міжнародна спільнота є надсистемою (у цьому солідаристи підтримують функціоналістів, вводячи категорію *civita maxima* у ієрархію правопорядків). Право є підсистемою, ціль якої – забезпечення виживання соціальної спільноти та спільне виконання індивідуумами своїх функцій. Міжнародне право є частиною автономної підсистеми суспільства, покликаної забезпечувати стабільність та передбачуваність задля досягнення рівноваги у системі [10, с. 918-919]. Як і будь-яке інше, міжнародне право формується внаслідок формалізації звичної поведінки основних її суб'єктів: «у функціональній системі поняття права набуває змісту впорядкованої поведінки індивідуумів-в-пов'язаності» [11, с. 133].

Солідаристські погляди на природу міжнародного права є першим соціологічним підходом до міжнародного права, за яким міжнародне право – продукт соціального життя, а значить, воно є проявом солідарності, що ґрунтується на факті взаємозалежності. Ще з часів Аристотеля відомо, що людина є істотою соціальною. Ізольоване її існування часто асоціюється з покаранням. Прагматичне розуміння солідарності полягає в тому, що соціальні якості, які у даному суспільстві сприймаються як позитивні, є такими не в сенсі наближення до ідеалу моральності, а в значенні користі для співжиття взаємозалежних людей. У міжнародному праві солідарність може проявлятися у колективних діях держав (наприклад, задля відвернення екологічної катастрофи), наданні гуманітарної допомоги державі, населення якої постраждало від стихії тощо.

Солідаристський підхід більш елегантно, за висловом Антоніо Кассезе (1937-2011), описує значення міжнародного права для врегулювання суспільних відносин. У той час, як функціоналізм взяв від Е. Дюркгейма ідею про розподіл праці та шаблонність нав'язаної суспільством поведінки індивіду, французькі солідаристи зосереджувалися на необхідності солідарної співпраці, уникненні конфліктів та мирному вирішенні міждержавних спорів. Солідарність виражається у переконанні членів суспільства щодо спільності їхніх інтересів та необхідності співпраці для їх задоволення [15, с. 558]. М. Коскенніємі підкреслював, що для солідаристів право – це соціальний факт, а не підсистема [16, с. 300]. Н. Мінасян звертає увагу, на те, що сселівське поняття права виходить за рамки його вузького трактування як системи правових норм. «Міжнародне право, у найбільш точному значенні цього терміна, – юридичний правопорядок спільноти народів або єдиного суспільства людей. Це – ієрархічний правовий порядок, кінцевий юридичний порядок, норми якого превалюють над нормами інших систем права, включаючи національні, імперські та федеральні правопорядки» [17, с. 123].

Для Ж. Селя тільки міжнародне право наділене суверенітетом права [18, с.118], адже останнє консолідує в собі закони соціального співжиття, які є вищими за інтереси правителів держави. Право загалом ділилося, як стверджував Ж. Сель, не тільки на позитивне та природне, але і на об'єктивне – «динамічне природне право» [19, с. 94], право, що походить не від волі держави, але від самого суспільства [20, с. 198]. На його думку, колективні інтереси мають превалювати над інтересами індивідуума, а отже, і інтереси окремої держави повинні корелювати до колективних інтересів.

У структурно-функціональному підході основною функцією права як підсистеми суспільства розглядається досягнення еквілібріуму, тобто дотримання рівноваги у міжнародно-правових відносинах [21, с. 290]. Міжнародне право з позиції структурно-функціонального підходу є самостійною системою, покликаною забезпечити еквілібріум у відносинах між великими соціальними групами [10, с. 897–902, 913–921]. Досягнення останнього можливе після створення такого середовища, де кожна соціальна одиниця може діяти, опираючись на передбачуваність та стабільність правової системи.

Передбачуваність та стабільність (часто згадувані Європейський судом із прав людини як елементи концепції «якості права») забезпечуються усталеністю судової практики. Тому, безперечно, правові системи країн прецедентного права вважаються більш стабільними та передбачуваними. Однак, через відсутність у міжнародному праві

доктрини *stare decisis*^{*****} не можна говорити про передбачуваність міжнародного права в порівнянні з національними правовими системами англосаксонського права.

Інший варіант забезпечення еквілібріуму був запропонований солідаристами. Згідно з їх вченням, рівновага в міжнародних відносинах досягається завдяки інтеграції держав та універсалізації права (пізній Ж. Ссель схилився до сценарію регіональної інтеграції), у пошуках якої міжнародне право в далекому майбутньому творилося б не державами, а професійними корпораціями [16, с. 267 – 268]. Хоча ідеї солідаристів щодо майбутнього світового уряду, члени якого призначалися б не державами, а корпораціями, сповнені романтизму, ідея пан'європейської інтеграції реалізувалася в післявоєнні часи.

Звісно, рівновага у міжнародних відносинах не могла бути досягнута в умовах сприйняття міжнародного права як моралі. Чи не найбільш складним для французьких учених було відстоювання обов'язкової сили міжнародного права на фоні бруталного порушення прав людини в Німеччині та неефективності Ліги Націй. Відтак, позиція солідаристів щодо обов'язковості міжнародного права була дещо «оборонною», бо розмивання концепції суверенітету, збільшення ролі міжнародних організацій та зростання міждержавної співпраці слугували зрозумілій меті: недопущення можливої агресії Німеччини [16, с. 270].

Таким чином, солідаристи вбачали у міжнародному праві потенційний захист, а тому теза про те, що «особливий принцип» (Л. Дюгі) чи «об'єктивне право» може бути вищим за зовнішній суверенітет, проходить червоною ниткою крізь їх роботи. На думку Ж. Сселя, вираженням законів солідарності є окрема категорія права – «об'єктивне право» [20, с. 197-201]. Ідея щодо того, що створення позитивного права – це всього лише «формалізація» об'єктивного права, знаходить підтвердження у висловах Ж. Сселя: «Законодавець не може бажати нічого іншого, ніж того бажав [об'єктивний] закон» [16, с. 331] та «Договори не створюють правила, вони лише їх узаконюють» [16, с. 336; 19, с. 98]. Л. Дюгі відділяв процес творення права від власне законодавчого процесу та обґрунтовував існування правового принципу, який би був вищим за державу (фр.: *une regle de droit*). Він вважав також, що відсутність такого принципу була б рівноцінною відсутності і права, проте його існування є невіддільним від самої системи і обумовлене необхідністю підтримання її функціонування незалежно від інших чинників.

Для функціоналістів важливо не стільки співставлення міжнародного права із об'єктивним правом, скільки його реальний (явний або

латентний) вплив на суспільство. Право є підсистемою, а отже, у різні проміжки часу воно розвивається відповідно до запропонованого Талкоттом Парсонсом (англ.: Talcott Parsons, 1902 – 1979) алгоритму *AGIL*: *A* (від англ.: adaptation) – адаптація системи до середовища; *G* (від англ.: goal attainment) – досягнення цілі, яке полягає у розставленні пріоритетів та визначенні ресурсів для їх досягнення; *I* (від англ.: integration) – інтеграція різних одиниць системи у функціональне ціле; *L* (від англ.: latency) – латентність, яка полягає у щоденному підтриманні системи [10, с. 900-901]. Таким чином, кожному етапові становлення міжнародного права характерна одна із названих характеристик.

На відміну від солідаристів, функціоналісти не потребували доведення обов'язковості норм міжнародного права, що дозволило їм звернути увагу на потенціал «м'якого» міжнародно-правового регулювання.

Як бачимо, у поясненні міжнародного права солідаристами та функціоналістами існує багато розбіжностей, хоча обидва підходи орієнтуються на потреби соціуму, яким повинно відповідати міжнародне право.

Відмінність основних положень солідаристського та структурно-функціонального підходів проявляється у різній оцінці їх представниками зв'язків між елементами суспільства та їх соціальним призначенням, що впливає і на розуміння міжнародного права. Солідаристи розуміють його як соціальний факт, що матеріалізує солідарність, а функціоналісти – як підсистему, що повинна виконувати покладені на неї функції. Солідаристи відстоюють концепцію обов'язкового та ефективного права (об'єктивне право Ж. Селя), обґрунтовують його обов'язковість (принцип Л. Дюгі) та істинний суверенітет, а функціоналісти визнають «живе» міжнародне право механізмом забезпечення рівноваги у міжнародних відносинах та акцентують важливість існування «м'якого» міжнародного права.

Усі наведені вище відмінності пояснюються різницею у часі формування теорій та інтенсивним розвитком соціологічної науки в останні десятиліття. Сценарій спільного солідарного розвитку міжнародної спільноти був актуальним у міжвоєнний період. Пік популярності структурно-функціонального підходу припадає на 50-60-ті роки ХХ століття. Солідаристи працювали під час становлення авторитарних і тоталітарних режимів та порушення прав людини за мовчазної згоди міжнародного співтовариства. Так, Ж. Сель зазначає: «Може здаватися парадоксом, що перший розділ присвячується тому, що класична юридична література називає особистими правами в той час, як у деяких країнах ці права відкрито ігноруються чи брутально

порушуються урядами, а інші уряди, та і сама Ліга Націй, що, як вважається, має обов'язок втрутитися та захистити права, не поспішають застосувати якісь міри для виконання свого правового обов'язку» [20, с. 195-196]. Необхідність міждержавної солідарності за неможливості одноосібного панування подібна до метафори Мененія Агриппи про функціональне призначення та взаємозалежність різних частин тіла [23]. Не втратили актуальності слова Г. Гінса щодо повоєнної Європи 20-х років ХХ століття: «Як хворому організму потрібен спокій, відпочинку – відпочинок, так після великої війни народам потрібен мир, щоб подолати виняткові труднощі становища» [13, с. 10]. Після потрясінь двох світових воєн змінилося і саме міжнародне право, а відтак доба його адаптації до середовища змінилася етапом досягнення цілей – підтримання миру та безпеки. Неважко помітити, що наявна тенденція звернення до соціологічних досліджень міжнародного права нерозривно пов'язана із підйомом соціологічної науки [24]. Віра вчених-міжнародників у можливість соціології права для пояснення правових явищ не тільки на рівні наднаціональної системи, а й міжнародного права, стимулювала їх творчу активність у напрямку використання соціологічного методу.

Висновки. Солідаристський та структурно-функціональний підходи до міжнародного права на перший погляд видаються несхожими спробами теоретичного осмислення природи *ius gentium* ХХ століття. Однак, незважаючи на відмінність у категоріях, якими оперують обидва підходи, основна ідея залишається спільною: обґрунтування необхідності співпраці первинних суб'єктів міжнародного права заради підтримання балансу і стабільності, необхідної для функціонування соціальних спільнот та відведення міжнародному праву ролі гаранта спільного мирного співіснування «суспільства держав».

Примітки:

- * Наприклад, подання третіми особами *amicus curie* консультацій Органу вирішення спорів Світової організації торгівлі.
- ** Прикладом цього слугують Європейський суд з прав людини та інші регіональні суди з захисту прав людини, Міжнародний центр з вирішення інвестиційних спорів, Міжнародний кримінальний суд та його *ad hoc* попередники.
- *** Особливої уваги заслуговують справи, де суд доводив наявність власної юрисдикції: справа Ейхмана (англ.: *Eichmann*): «Держава Ізраїль, таким чином, має відповідно до принципу універсальної юрисдикції і в якості гаранта міжнародного права та агента міжнародної спільноти вирішити дану справу...» [1, § 12]; справа Терапевти (англ.: *Physicians for Human Rights v. The Commander*

of IDF Forces in Gaza): «Бойові дії Армії оборони Ізраїлю не ведуться у правовому вакуумі. Існують правові норми: деякі належать до звичаєвого міжнародного права, наступні норми міжнародного права закріплені в конвенціях, учасником яких є Ізраїль, інші складають принципи ізраїльського законодавства, що визначають правила про те, як повинні проводитися бойові дії» [2, § 11]; справа Яссіна (англ.: Yassin v. Ben-David): «Ізраїль не є ізольованим островом. Він є членом міжнародної спільноти, яка встановлює стандарти, що стосуються умов утримання» [3, § 11]; американського суду у справі Юніс (Yunis): «Мало того, що Сполучені Штати діють від імені світової спільноти, щоб покарати ймовірних суб'єктів злочинів, які загрожують самим основам світового порядку, але у США є свої інтереси в захисті своїх громадян» [4, с. 903] та ін. Необхідність використання міжнародного права була підкреслена суддею у справі Ейрд (англ.: Re Colonel Aird ex parte Alpert): «Ігнорування міжнародного права іноді призводить не тільки до хаосу і неефективності. Це також позначається на розширенні міжнародного правопорядку, до якого муніципальне, регіональне та міжнародне право разом роблять свій вклад» [5, § 116].

**** Дослідження міжнародного права тією чи іншою мірою є актуальним для формування наукової думки певного періоду, проте окремі теоретичні напрацювання представників соціологічного підходу до міжнародного права активно використовуються протягом багатьох десятиліть. Так, рішення Третейського суду у справі про Пальмовий острів, де суперарбітр М. Губер оперував категоріями «колективного інтересу» є класичним прикладом вирішення спорів. Оновлення актуальності теорії «подвійної функціональності» солідариста Ж. Селя пов'язане з дослідженням робочою групою Асоціації з міжнародного права принципів залучення національних судів до міжнародного права (англ.: Principles of Engagement of Domestic Courts with International Law). Теорія «подвійної функціональності» використовується дослідниками міжнародного правосуддя Р. ван Алебеком, М. Вітуччі, П. Гаєтом, А. Джанакапоулосом, І. Канором, А. Кассесе, М. Коскенніємі, А. Нолькаемпером, Г. Тьєррі, Ю. Шані.

***** Підтвердження цьому знаходимо в рішенні справи про Барселонську кампанію (Бельгія проти Іспанії), де Міжнародний суд ООН наголосив, що посилення на судові рішення сторонами спору може призвести до судових помилок через неврахування їх специфіки як *lex specialis*, що є дійсними у інших сферах (англ.: «... to draw from them analogies or conclusions held to be valid in other fields is to ignore their specific character as *lex specialis* and hence to court error») [22, параграф 62].

Бібліографічний список:

1. Attorney-General of the Government of Israel v. Eichmann. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.trial-ch.org/>
2. Physicians for Human Rights v. IDF Commander in Gaza [2004] Israel Supreme Court 58 (5) 385; [2004] Israel Law Reports 200. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icrc.org/>
3. Haleb Yassin et al. v. Yoni Ben-David, Commander of the Kziot Military Camp-Kziot Detention Facility HCJ 5591-02. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icrc.org/>
4. United States v Yunis. 682 F Supp 891. – 1988 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.leagle.com/>
5. Ex parte Alpert; Re Colonel Aird. // 220 Commonwealth Law Reports (2004) 308 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.austlii.edu.au/>
6. Мережко А. А. Гносеология международного права: введение в философию международного права / А. А. Мережко. – Київ : Юстиніан, 2002. – 190 с.
7. Глазырин В. А. Методологические основания становление социологии права а западноевропейской социологии XIX – начала XX веков / В. А. Глазырин. – Екатеринбург, 2006. – 381 с.
8. Sztompka P. One Sociology or Many? [Електронний ресурс] / Piotr Sztompka // The ISA Handbook of Diverse Sociological Traditions – Режим доступу до ресурсу: <http://www.uk.sagepub.com/>
9. Мережко О. О. Соціологія міжнародного приватного права / О. О. Мережко. // Право України. – 2013. – № 7. – С. 26–33.
10. Hirsh M. The Sociology of International Law: Invitation to Study International Rules in Their Social Context / Moshe Hirsh // University of Toronto Law Journal. – 2005. – № 55. – С. 891–939.
11. Kazuko H. K. A Social Theory of International Law: International Relations As a Complex System / Hiroshie Kawaguchi Kazuko. – Leiden: Brill Academic Publishers, 2003. – 318 с.
12. Macdonald R. St. J. Solidarity in the Practice and Discourse of Public International Law / Ronald St. John Macdonald // Pace International Law Reviw. – 1996. – № 8. – С. 259–302.
13. Гинс Г. К. На путях к государству будущего: от либерализма к солидаризму / Г. К. Гинс. – Харбин : Типография Н.Е. Чинарева, 1930. – 242 с.
14. Wilson P. English School's approach to international law / Peter Wilson // Theorizing International Society: English School Methods / Peter Wilson. – New York: Palgrave Macmillan. – С. 167–188.
15. Cullet P. Differential Treatment in International Law: Towards a New Paradigm of Inter-state relations / Philippe Cullet. // European Journal of International Law. – 1999. – № 10. – С. 549–582.

16. Koskenniemi M. The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870 – 1960 / Martti Koskenniemi. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 569 с. – (5).
17. Минасян Н. М. Определение современного международного права / Н. М. Минасян // Правоведение. – 1959. – № 2. – С. 120 – 129.
18. Чайковський Ю. В. Перетворення міжнародного правопорядку шляхом обмеження суверенітету держав / Ю. В. Чайковський // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 45. – С. 113-120.
19. Jouannet E. A Century of French International Law Scholarship / Emmanuelle Jouannet. // Maine Law Review. – 2009. – № 61. – С. 84–131.
20. Thierry H. The Thought of Georges Scelle / Hubert Thierry. // European Journal of International Law. – 1990. – № 193. – С. 193–209.
21. Hirsh M. The sociology of International Economic Law: Sociological Analysis of the Regulation of Regional Agreements in the World Trading System / Moshe Hirsh. // European Journal of International Law. – 2008. – № 277. – С. 278–299.
22. Barcelona Traction Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain): Judgment of 5 February 1970 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.icj-cij.org/>
23. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах. Гай Марций и Алкивиад / Плутарх. – Москва: Наука, 1994. – 521 с. – (Литературные памятники).
24. Carty A. Sociological Approaches to International Law / Anthony Carty // Max Planck Encyclopedia of Public International Law / Anthony Carty. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – С. 1–46.

В статье проведено сравнение ключевых идей солидаристов международного права как первых представителей социологического подхода к природе международного права и проанализированы основные положения современной «социологии международного права» на примере структурного функционализма.

The paper compares the key ideas of the solidarists of international law and the main provisions of the current sociology of the international law on the example of structural-functional approach.

Стаття надійшла до редколегії 23.12.2014